

ПРОБЛЕМИ АНАЛІТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ НОМІНАЦІЇ

© Чусшкова О., 2004

У статті висвітлено актуальні питання, пов'язані з неоднослівними термінами, зокрема неусталеність назви, відсутність загальноприйнятого та вичерпного визначення. Значну увагу приділено морфологічному вираженню компонентів терміносполучень, а також синтаксичній структурі аналітичних конструкцій. Уточнено та доповнено перелік критеріїв термінологічності словосполучень, за допомогою яких можна виділити клас термінологічних одиниць, які адекватно відображатимуть систему понять певної галузі знань.

The urgent questions of non-single word terms were observed in the article, i.e. instability of a nomination, absence of a generally accepted and comprehensive definition. Great attention was paid to a morphological expression of components of terminological collocations and also to a syntax structure of analytical constructions. There were specified and added the criteria enumeration of terminology of collocations, which help to pick out the class of terminological units that adequately reflect a system of notions of a definite sphere of knowledge.

Відомо, що будь-яке наукове поняття можна репрезентувати одним словом або кількома. У першому випадку йдеться про так звані синтетичні терміни, або терміни-однослови, у другому – про аналітичні терміни. Дані багатьох вітчизняних та зарубіжних досліджень свідчать про переважання в сучасних терміносистемах саме аналітичних термінологічних конструкцій, що пояснюється і лінгвальними, і екстралінгвальними причинами (див. праці І. Волкової, В. Даниленко, О. Іващишина, Б. Михайлишина, З. Осипенко, Т. Панько, В. Соловйова, О. Чумак та ін.).

Активність синтаксичної деривації зумовлена потребою уточнити наукові поняття, а терміносполуки, на відміну від однослівних термінів, виявляють більшу здатність до конкретизації значень завдяки залежним словам; обмеженою є кількість складених термінів-полісемантів, аналітичні терміни майже не зазнають шкідливого впливу омонімії, помітно менше синонімізуються, їм властива можливість гнучкішої класифікації та систематизації за певними моделями. До екстралінгвальних чинників найчастіше відносять бурхливий розвиток наук на сучасному етапі, появу величезної кількості нових реалій, які потребують номінації. За спостереженнями І. Волкової, можливості однослівних термінів у цій функції давно вичерпані.

Але твердження щодо причинно-наслідкового зв'язку популярності синтаксичного способу термінотворення із сучасним станом розвитку науки не можна вважати безапеляційним. Так, В. Даниленко, зокрема, зауважує, що цей спосіб термінотворення сягає глибокої давнини. Свідченням наявності термінологічних словосполучень як необхідного засобу передачі спеціальних понять у ранніх термінологіях є розвідки дослідників історичної лексикології.

Таким чином, унаслідок дії комплексу мовних та позамовних чинників, на сьогодні від 70 до 90 відсотків термінів у різних терміносистемах становлять саме складені терміни. Але, незважаючи на значну роль синтаксичного способу термінотворення, у мовознавстві до цього часу залишаються невирішеними чимало проблем, пов'язаних з аналітичними термінами. Це, зокрема, неусталеність самої назви складеного терміна, відсутність загальноприйнятого та вичерпного визначення цієї лінгвальної одиниці, чітких критеріїв термінологічності аналітичних конструкцій. Висвітленню названих питань і присвячено цю статтю.

Для номінації поняття “неоднослівний термін” у сучасній лінгвістиці використовуються такі терміни: *надслівний термін, складений термін, складена назва, термінологічне словосполучення, термін-словосполучення, терміносполучення, складний термін, складене найменування, аналітичний термін, термінологічний зворот, складний фразеологічний термін, словосполука-термін, словосполучення термінологічного характеру, багатослівний термін, конвенціоналізм, комплікативне сполучення, термінологічний фразеологізм, терміноване словосполучення, термінологічна словосполука* та інші (загалом більше двадцяти назв).

Таке багатоманіття найменувань пояснюється тим, що це поняття характеризується в різних аспектах. Якщо розглядати цю одиницю з точки зору синтаксису, тобто як словосполучення, зрозуміло, що в назві буде фігурувати термін “словосполучення”. Ті науковці, які вивчають аналітичні терміни з погляду словотвірного процесу, уживають назви з компонентами “складний”, “складений”, “багатослівний” тощо.

Часто буває і так, що термінологи вживають кілька назв як синонімічні, не підкреслюючи ту чи іншу ознаку поняття (напр., *складений термін* та *термін-словосполучення* – у Т. Панько та В. Даниленко;

термінологічне словосполучення та термін-словосполучення – в А. Коваль; *складний термін, складена назва, термін-словосполучення, термінологічна сполука* – в авторів монографії “Українське термінознавство”; *неоднослівний термін та терміносполучення* – у Б. Михайлишина; *складений термін, термінологічне словосполучення, терміноване словосполучення* – у В. Немченко та ін.).

Дивно є те, що за досить тривалий період вивчення проблеми, пов’язаної з аналітичними термінами, практично не було пропозицій щодо введення єдиної назви для цього поняття, хоча науковці наголошують на актуальності питання уніфікації та стандартизації лінгвістичної термінології. Спробу вирішити цю проблему зробила болгарська дослідниця М. Мартонова [9], яка висловила думку про те, що найбільш вдалимими можуть бути лише ті назви, які у своїй мовній формі відображатимуть ознаку найменування, точніше ознаку “термінологічного найменування”. Усі інші можна вважати менш вдалимими: ті, у яких зберігається ознака “словосполучення”, ведуть нас до сфери синтаксису, ті, у яких зберігається ознака “фразеологізму”, – до сфери фразеології, що в термінопрактиці небажано. М. Мартонова запропонувала назву “складений термін” як таку, що найточніше відповідає суті цього лінгвального поняття.

Ми підтримуємо позицію дослідниці, проте сучасні термінологи активно послуговуються й такими номінаціями, як “термін-словосполучення”, “термінологічне словосполучення”, “аналітичний термін”, що дає нам право вживати їх як синоніми, хоча ми свідомі того, що це суперечить вимозі до терміна, позбавленого синонімів. У той же час слушною вважаємо позицію науковців Л. Боярової та О. Покровської. На їхню думку, якщо наукове поняття одержує кілька назв, то з часом це дозволяє шляхом відбору знайти найбільш доцільні мовні засоби для позначення цього поняття, які відповідали б нормативним вимогам, що, у свою чергу, сприяє розвитку терміносистеми в цілому.

У чому ж полягає специфіка складених термінів, що спільного вони мають із термінами-однословами й чим від них різняться? Відразу зауважимо, що далеко не всі автори надають термінові право функціонувати у вигляді словосполучення. Принаймні такий висновок можна зробити з визначень, які подаються в монографіях, лексикографічних джерелах, підручниках та статтях. Так, підручник М. Жовтобрюха, Б. Кулика подає термін як “спеціальне слово, яке вживається для точного найменування певного поняття з якої-небудь галузі знання” [3, с. 65]. У шеститомному “Українсько-російському словнику” за редакцією І. Кириченка термін пояснюється як “слово (знову лише тільки слово. – О.Ч.), що має певне, твердо встановлене значення й використовується в певному людському колективі в процесі соціального спілкування” [16, с. 35]. Таке ж розуміння терміна маємо й у роботах зарубіжних науковців А. Брагіної, Г. Винокура, Н. Котелової, Н. Кузькіна, К. Левковської та ін. Натомість в одинадцятитомному “Словнику української мови”, в енциклопедії “Українська мова”, “Українській Радянській Енциклопедії”, у “Словнику лінгвістичних термінів” Д. Ганича та І. Олійника, а також у лінгвістичних словниках О. Ахманової, Є. Кротевича та Н. Родзевич, Д. Розенталя та І. Теленкової, у “Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів” за редакцією С. Єрмоленко, у “Лінгвістичному енциклопедичному словнику” термін визначається як **слово або словосполучення**, що виражає чітко окреслене поняття певної галузі науки, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя.

Таким чином, у багатьох авторитетних джерелах термін подається як слово або словосполучення, отже, констатуємо, що на номінативному рівні науковці не бачать принципової різниці між ними. Усі терміни незалежно від структури є одиницями, що мають задовольняти принаймні частину вимог, які до них висувають (системність, наявність дефініції, моносемія в межах свого термінополя, стилістична нейтральність, точність семантики та ін.). Але складений термін – це ще й словосполучення, а отже, синтаксична конструкція, що складається з кількох компонентів, певним чином між собою пов’язаних. Структурна відмінність між терміном-словом та терміном-словосполученням висуває, у свою чергу, ряд додаткових вимог до аналітичного терміна.

“Найсуттєвішою характеристикою словосполучень, які претендують на статус терміна, – зазначає Б. Михайлишин, – є конкретні семантико-номінативні та функціонально-комунікативні зміни, що їх зазнають компоненти словосполучення у разі злиття” [10, с. 49]. Термінологізація, на думку автора, передбачає інтеграцію компонентів, яка збігається зі строго окресленим спеціальним поняттям, та функціонування таких одиниць у спеціальних текстах саме в цьому значенні. Аналізуючи специфіку складених термінів, Б. Михайлишин називає в цій же роботі чотири чинники, які надають термінологічній стійкості словосполученням:

1. Неодмінність зв’язку словосполучення з денотативно-сигніфікативним комплексом, який перебуває у складі конкретної галузі знань.
2. Постійний порядок складників, зміна якого призводить до втрати стійкості і як результат – детермінологізації.
3. Функціонування термінологічних словосполучень у спеціальних текстах, закріплення їх як поняттєво-вербальних комплексів в активі фахівців конкретної галузі знань.
4. Поширеність таких утворень зі сфери функціонування на сферу фіксації та їх закріплення.

Названі чинники термінологічності словосполучень є одночасно й вимогами до складених термінів. І перелік цей можна продовжити. Так, В. Даниленко, розмірковуючи над питанням, чи будь-яке словосполучення може бути назвою спеціальних понять, відзначає, що цю функцію можуть виконувати лише

субстантивні словосполучення, тобто сполуки зі стрижневим словом-іменником (дивним видається те, що автор припускає, більше того, відстоює можливість існування термінів-однословів не тільки іменників, але й прикметників, прислівників та дієслів). На субстантивності термінів та терміносполучень наголошують також О. Ахманова, В. Бондалетов, С. Бурдін, Г. Винокур, Б. Головін, Р. Кобрин, А. Коваль, В. Немченко, А. Моїсєєв, В. Овчаренко, Т. Пристайко та ін.

Уважаємо, що правомірним є представлення терміна у вигляді двох номінацій: номінації ознаки (процесу) у статичній й номінації ознаки (процесу) у динаміці. Так, З. Осипенко з цього приводу пише: “Якщо анодування – це “утворення окислювальної плівки на поверхні металевого виробу способом електролізу для захисту металу від корозії”, то анодувати означає “утворювати окислювальну плівку на поверхні металевого виробу способом електролізу для захисту металу від корозії”. Обидва визначення повністю збігаються, тільки перше подане як результат, друге – як процес. Отже, і слова, що є репрезентантами цих визначень, однаковою мірою є термінами” [14, с. 67]. Такі ж міркування знаходимо й у В. Лейчика, на думку якого, “можна вважати завершеною давно дискусію про те, представлена термінологія усіма повнозначними частинами мови або лише однією, але найбільш універсальною – іменником” [7, с. 121–122]. Автор підкреслює, що дієслова, прикметники, прислівники здатні самостійно виражати наукові поняття.

Слід констатувати, що в сучасних терміносистемах превалюють словосполучення, утворені на базі іменника, що, по суті, є справедливим. Але в той же час не виключаємо можливості існування вербальних словосполучень і кваліфікації їх як термінів.

У багатьох визначеннях складених термінів фігурує те, що це підрядні словосполучення. Так, наприклад, В. Немченко відзначає, що “термін – це слово або словосполучення, утворене на базі підрядних зв’язків” [12, с. 17]. На думку Р. Кобрин, “термінологічне словосполучення може бути лише підрядним” [2, с. 68]. На підрядності аналітичних термінів наголошують також О. Івашишин, В. Сергєвіна, Р. Цаголова та ін.

Розглядаючи підрядність словосполучень у контексті термінології, необхідно звернутися до проблеми підрядності словосполучень узагалі. У сучасній лінгвістиці це питання тлумачиться по-різному. Більшість науковців заперечує поділ словосполучень на сурядні та підрядні, обстоюючи існування лише останніх. На підтримку цієї тези висловлюються автори посібника “Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання”, автори “Російської граматики” 1980 р., Н. Валгіна, О. Сиротиніна, Н. Шведова та ін. Лінгвістичний енциклопедичний словник подає таке визначення: “Словосполучення – це синтаксична конструкція, що утворюється поєднанням двох або більше повнозначних слів на основі підрядного граматичного зв’язку – узгодження, керування або прилягання” [8, с. 469].

Конструкції, компоненти яких пов’язані між собою не тільки підрядним, а й сурядним зв’язком, відносять до словосполучень В. Белошاپкова, І. Вихованець, П. Дудик, М. Каранська, О. Мельничук, Л. Шевченко та ін.

Дозволимо собі не погодитися з позицією авторів, які наполягають на наявності сурядних словосполучень, бо в такому разі зникає протиставлення словосполучення і речення та відпадає потреба в самому понятті словосполучення. Слід згадати також і про те, що основною функцією словосполучення є номінативна, і далеко не всі сурядні словосполучення мають її. Номінативну функцію можуть виконувати тільки так звані репрезентативні пари, наприклад: *хліб і сіль (харч); батько і мати (батьки); день і ніч (доба); чоловік і дружина (подружжя)* та ін.

Отже, мають рацію ті науковці, які пропонують розглядати слова, поєднані сурядним зв’язком, у синтаксисі речення. Відповідно до цього слушною є думка про підрядність як одну з основних ознак складених термінів.

Аксіомою вважаємо також той факт, що термінологічні словосполучення є стійкими, відтворюваними та семантично цілісними сполуками, оскільки є вираженням єдиного, відпрацьованого наукового поняття. Сама термінологічна функція робить їх стійкими при виникненні, що неможливо для словосполучень із подібним характером компонентів, які не мають цієї функції.

На окрему увагу заслуговує важливе й одночасно проблемне питання в галузі неоднослівних термінів – визначення критеріїв термінологічності словосполучень. Відомо, що будь-яка наука має у своєму арсеналі не тільки терміни, але й слова загальної лексики. Крім цього, у сучасному термінознавстві розрізняють сферу фіксації (словники) і сферу функціонування (наукові тексти) термінології. У словники найчастіше включаються одиниці мови: слова та словосполучення, які не створюються у процесі мовлення, а запозичуються з мовного лексичного фонду й відтворюються в мовленні. За відсутності готових термінів, необхідних для вираження нових понять, спеціалісти створюють “тимчасові” мовленнєві терміни, необхідні саме в цьому тексті для вираження цих актуальних понять. Якщо нові поняття стануть надбанням тієї чи іншої науки, разом із ними можуть бути прийнятні і терміновані в мовленні словосполучення. Вони отримають стійкість та відтворюваність і стануть одиницями мови – термінами [2].

Таким чином, одне із завдань – віднайти процедури, які дозволяли б, по-перше, відрізнити терміни від нетермінів і, по-друге, розрізнити терміни мови та терміни мовлення (за термінологією Б. Головіна, Т. Горшкової, Л. Пекарської; дихотомія “одиниці мови – одиниці мовлення” знаходить також усебічне висвітлення у працях В. Солнцева). Іноді ще науковці говорять про “нижню межу” та “верхню межу” терміна: “нижня межа” – це межа між словом-терміном та словом-нетерміном, “верхня межа” – між

терміносполученням та вільним сполученням термінів. Термінологи, які працюють над цією проблемою, пропонують такі критерії термінологічності словосполучень (підґрунтям наведеного переліку є погляди Б. Головіна, Р. Кобрин [2]) :

1. Дефінітивний критерій

Згідно з цим критерієм усі терміни незалежно від структури повинні мати дефініцію – логічне визначення поняття, встановлення змісту поняття, його характерних ознак. На обов'язковість наявності дефініції для термінів указує більшість вітчизняних науковців.

2. Семантичний критерій

Цей критерій, по суті, найзагальніший і передбачає таке: якщо словосполучення виражає спеціальне наукове поняття, якщо сфера його функціонування обмежена певною сферою знань, його треба вводити у термінологічний словник, навіть тоді, коли словосполучення складається з п'яти, шести і більше слів. Суттєвим уточненням до цього критерію можуть бути слова В. Перерви: “Лише таке словосполучення є терміном, яке позначає окреме, єдине наукове поняття” [15, с.195]. Щоправда, дослідник відзначає, що встановлення термінологічності складеної мовної одиниці в багатьох конкретних випадках можливе тільки на основі знання й аналізу системи понять певної галузі науки.

3. Критерій концептуальної цілісності

Автором цього критерію є В. Овчаренко, який виробив свою теорію терміна. Згідно з нею “за терміни доцільно вважати лише окремі мовні знаки, тобто семантично цілісні (синтетичні за значенням) утворення, що виражають спеціальні поняття, але не вільні (аналітичні за значенням) сукупності знаків, які сполучаються для вираження таких понять за тими структурними чи структурно-семантичними моделями, що діють у мові” [13, с. 23]. Семантичну цілісність В. Овчаренко розуміє як неможливість повного виведення спеціального значення терміна зі значень його компонентів. На його думку, словосполучення типу *електричний двигун, тепловий двигун, атомний двигун* не є термінами, оскільки їх значення є сумою значень складників.

Уважаємо, що погодитися з концепцією В. Овчаренка не можна, оскільки в терміносистемах наявна протилежна ситуація: семантика більшості неоднослівних термінів безпосередньо пов'язана із семантикою їх компонентів.

4. Інформаційний критерій

Проблема термінологічності або нетермінологічності словосполучення має тісний зв'язок із процесом формування різних типів словників, передусім словників-тезаурусів інформаційно-пошукових систем. Інформатика пропонує свої принципи добору лексики в словник-тезаурус, які найчастіше пов'язані з поняттям лексичної нерозкладності словосполучення. Так, на думку Ю. Шемакіна, словосполучення є нерозкладним і повинно включатися до словника, якщо над ним без втрати значення не можна провести жодну з таких операцій:

- 1) замінити складники словосполучення синонімами;
- 2) замінити прикметник іменником із прийменником;
- 3) замінити основне слово його похідним;
- 4) змінити порядок слів у словосполученні;
- 5) вставити між прикметником та іменником ще один прикметник [18, с. 42].

Однак необхідно відзначити, що ці вимоги виконуються не завжди. Тому, на нашу думку, запропоновані процедури не забезпечують формування термінологічного словника, який би в повному обсязі й адекватно відображав понятійну систему будь-якої предметної галузі.

5. Статистичні критерії

Підґрунтям цих критеріїв є теза про відтворюваність як одну з провідних ознак терміна. У мові існує об'єктивний кількісний критерій відтворюваності, який характеризує певний якісний перехід від мовленнєвих одиниць (нетермінів) до одиниць мови (термінів). У математичній статистиці для з'ясування відтворюваності запроваджуються дослідження вибірок із текстів, рахуються частоти кожного окремого елемента тексту, добираються одиниці з максимальними частотами, які і претендують на статус термінів. На важливості статистичних досліджень наголошує Р. Кобрин: “Оцінити відтворюваність елементів тексту можна лише шляхом проведення статистичного дослідження текстів” [5, с. 177]. Доцільним встановлення “порогу термінологізації” саме статистичним шляхом вважають Н. Андрєєв та В. Замбрицький: “... для визнання слова терміном воно повинно бути вжито зі встановленою відносною частотою в достатньої кількості різних авторів-спеціалістів” [1, с. 120]. Як слушно зауважує А. Хаютін, такий підхід є дещо спрощеним. Крім того, саме поняття “порогу термінологізації”, уведені авторами, визнають далеко не всі науковці. Так, А. Коваль вважає, що термінологізація є якісним стрибком, а не плавним переходом, і тому про певні ступені термінологізації одиниць мови наукових текстів узагалі не видається можливим говорити. Але позиція дослідниці також має вразливі місця, оскільки не завжди “стрибок” від нетерміна до терміна складається з одного кроку. Наприклад, терміни, утворені лексико-семантичним шляхом, не одразу набувають відповідних ознак (поступовою, зокрема, є втрата образності, стилістичної маркованості та ін.). Не задовольняється статистичними методами й Л. Капаназде, пропонуючи іншу оцінку ступеня термінологізації: “Термін

переходить поріг термінологізації, коли займає певне місце у термінологічній матриці, певну клітинку, не зайняту іншим словом або словосполученням” [4, с. 85].

Таким чином, підходи, які пропонує математична лінгвістика, можуть бути лише допоміжними в з'ясуванні міри термінологічності того чи іншого словосполучення.

6. Понятійний критерій

Р. Цаголова, вивчаючи політико-економічну термінологію, дійшла висновку, що для розкриття будь-якого наукового поняття необхідна певна чітко визначена кількість термінів. Це положення автор ілюструє на прикладі терміноодиниць із домінантою “власність”. Відповідний термін є гіперонімом, навколо якого за логіко-генетичною ієрархією групуються терміни-гіпоніми: *власність громадська, індивідуальна, приватна, суспільна, публічно-суспільна, державна, муніципальна, штату, загальнонародна, колективна, кооперативна, акціонерна, колгоспна, міжнародна*.

“Ці терміносполучення, – констатує Р. Цаголова, – є власне термінами – неоднослівними термінами, оскільки вони входять до даної понятійної групи як необхідні та достатні елементи для розкриття суті поняття власності, його категоріальної цілісності [17, с. 127]. За певних комунікативних завдань ми можемо вжити словосполучення типу *власність родини; власність, що приносить дохід; групова власність*, але ці одиниці, на думку дослідниці, виходять за межі понятійної групи, що аналізується, отже, не є власне термінами. Це контекстуальні сполуки, які створюються в певний момент мовлення і мають тимчасовий характер.

У цілому концепція Р. Цаголової заслуговує на увагу, але вважаємо за потрібне наголосити на деяких моментах. По-перше, така позиція, на нашу думку, має певною мірою суб'єктивний характер, бо кожен фахівець має право пропонувати свій аргументований мінімум термінів, необхідних для розкриття того чи того поняття. По-друге, не можемо погодитися з терміном “вільне термінологічне словосполучення”, який дослідниця використовує для номінації одиниць типу *власність родини*. Будь-який складений термін не може бути вільним за своєю природою. Тому для одиниць, які не є повноцінними термінами (із позицій того чи іншого науковця), більш доречними є номінації “терміноід”, “термін мовлення” та ін.

7. Критерій логічних теорем, запропонований Б. Головіним:

1) Якщо одиниця мови, яка позначає родове поняття, – термін, усі одиниці мови, які позначають відповідні видові поняття, – також є термінами; справедливим є й зворотне твердження: якщо видове поняття – термін, родове поняття також є терміном.

2) Якщо одиниця мови, яка позначає певне ціле, складну структуру, – термін, усі одиниці мови, які позначають частини цілого, сторони, елементи структури, також є термінами. Справедливим є й зворотне твердження: якщо одиниця мови, яка позначає частину цілого, сторону, елемент певної структури, – термін, то одиниця мови, яка позначає ціле, структуру, – також термін.

3) Наслідком із другої теореми є таке положення: якщо одиниця мови, яка позначає певний складний механізм, конструкцію, – термін, усі одиниці мови, які позначають вузли, складові частини, елементи цього механізму, також є термінами. Справедливим є й зворотне твердження.

Автор наголошує на тому, що кожне з цих правил діє безвідмовно лише за умови, якщо вихідне слово чи словосполучення справді є терміном, тобто співвіднесено з поняттям однієї зі сфер професійної діяльності людини.

Основні положення логічних теорем, безперечно, заслуговують на увагу. Але при цьому необхідно відзначити, що процедури, запропоновані Б. Головіним, дозволяють вилучати не лише терміни мови, але й мовлення, без проведення чітких меж між ними. На нашу думку, не менш доказовою та переконливою, порівняно з теоремами автора, є теза про те, що складне наукове поняття можна позначати не лише одним складеним терміном, але й сполученням різних термінів. Отже, далеко не кожне словосполучення, утворене на базі підрядних зв'язків, і таке, що позначає спеціальне поняття, є аналітичним терміном. Таким чином, до теорем Б. Головіна необхідно додати ще один пункт, який звучить так: до термінології належать лише такі словосполучення, які не здатні членуватися на самостійні терміни без утрати значення, яке вони виражають. Ще однією умовою визнання слова чи словосполучення терміном є збереження ним спеціального значення в будь-якому контексті. Ці уточнення стосуються й усіх інших критеріїв.

Отже, робимо висновок про те, що визначення термінологічності або нетермінологічності словосполучення є складним процесом. Жоден із семи критеріїв не є самодостатнім і таким, який би гарантував стовідсотково правильну відповідь на поставлене питання. Лише комплексне застосування всіх названих методів і процедур з урахуванням уточнень дасть можливість виділити клас термінологічних одиниць, які адекватно відображатимуть систему понять певної галузі знань.

Підсумовуючи викладене, пропонуємо таке визначення аналізованої одиниці: **аналітичний термін** – це граматичне поєднання двох або більше слів на основі підрядного зв'язку, яке служить засобом номінації спеціальних понять, має дефініцію, відзначається стійкістю, відтворюваністю та семантичною цілісністю.

Констатуємо, що подальша робота в цьому напрямі вкрай важлива та необхідна для термінознавства, оскільки проблемні питання сфери аналітичної термінологічної номінації не вичерпуються висвітленими вище.

1. Андреев Н.Д., Замбрыцкий В.Л. Именное словообразование в спортивной терминологии // Развитие современного русского языка / под ред. С.И. Ожегова и М.В. Панова. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – С. 119–135.
2. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах. – М.: Высш. шк., 1987. – 104 с.
3. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови: Підручник. Ч.1. – К.: Вища шк., 1972. – 402 с.
4. Капандзе Л.И. О понятиях “термин” и “терминология” // Развитие лексики современного русского языка. – М.: Наука, 1965. – С. 75–85.
5. Кобрин Р.Ю. О формальных критериях терминологичности и методологическом обосновании работ по унификации и стандартизации терминологии // Проблематика определения терминов в словарях разных типов. – Л.: Наука, 1976. – С. 174–181.
6. Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту. – К.: Вид-во КДУ, 1970. – 308 с.
7. Лейчик В.М. Новое в советской науке о терминах // Вопросы языкознания. – 1983. – №5. – С. 118–127.
8. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – 685 с.
9. Мартонова М. Составной термин // Русская речь. – 1972. – № 6. – С. 69–70.
10. Михайлишин Б.П. Усталеність як неодмінний показник складених термінів // Мовознавство. – 1999. – № 4 – 5. – С. 48–50.
11. Моисеев А.И. О языковой природе термина // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М.: Наука, 1970. – С.127–138.
12. Немченко В.Н. К определению понятия термина как объекта лексикографического описания // Термины в языке и речи: Межвуз сб. – Горький: Изд-во ГГУ, 1985. – С. 14–21.
13. Овчаренко В.М. Структура і семантика науково-технічного терміна. – Х.: Вид-во Харк. ун-ту, 1968. – 71 с.
14. Осипенко З.М. Різновиди термінів і їх семантичні особливості // Мовознавство. – 1974. – № 2. – С. 65–69.
15. Перерва В.М. О принципах и проблемах отбора терминов и составления словника терминологических словарей // Проблематика определений терминов в словарях разных типов. – Л.: Наука, 1976. – С. 190–204.
16. Українсько-російський словник : У 6-ти т. Т.6 / І.М. Кириченко. – К., 1963. – 618 с.
17. Цаголова Р.С. Лексико-семантические особенности политико-экономической терминологии. – М.: Изд-во МГУ, 1985. – 146 с.
18. Шемакин Ю.И. Тезаурус в автоматизированных системах управления и обработки информации. – М.: Воениздат, 1974. – 188 с.

УДК 4:006.1:006.354;006.72

Людмила Пшенична¹, Наталія Шишкіна²

¹УМІФ НАН України, м. Київ

²Інститут кібернетики ім. В.М. Глушкова НАН України, м. Київ

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ: ПОЗНАЧУВАННЯ ТА ВИОЗНАЧУВАННЯ

© Пшенична Л., Шишкіна Н., 2004

У статті здійснено дослідження етапів термінологічного аналізу в рамках укладання виозначувальних термінологічних словників. Переосмислено логіко-семантичні зв'язки складових термінологічного аналізу від виокремлення об'єктів зовнішнього світу до позначення дефініцій понять про ці об'єкти.

The stages of terminology analysis are studied in this paper in the framework of managing a stock of terminology. Logical-semantic relations between the components of terminology analysis are re-investigated beginning with identifying the objects of the external environment to designating the definitions to the concepts on these objects.

Методологія термінологічного аналізу базується на визначенні:

- контексту (або предметного поля), про який йдеться;
- об'єктів та їхніх властивостей;
- ознак цих об'єктів;
- понять про об'єкти цього контексту.

Термінологічний аналіз не може початися, доки об'єкт, про який іде мова, не буде віднесений до поняття, представленого засобами позначування та виозначування, тобто об'єктом термінологічного аналізу є не сам об'єкт, а свідомо опрацьована інформація про нього.

Аналіз термінології укладається в послідовний ланцюг операцій: предметне поле → об'єкт → властивості → ознаки → поняття → виознака → познака.

Предметне поле. Виокремлення предметного поля з-поміж інших галузей людських знань базується на перегляданні й оцінюванні інформаційних джерел різної природи, які описують дану предметну галузь, як то:

- загальноприйнята класифікація людських знань, наприклад, Універсальна десяткова класифікація;